

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ



НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

Засновано у 2001 р.

Випуск 1(32)

Київ
ДП «Видавничий дім «Персонал»
2012

УДК 330-339; 321.7; 159.9
ББК 65.9(4УКР)29-2я43
М58

Редакційна колегія

Подолька А. М., д-р юрид. наук, доц., акад. Академії вищої шк. — головний редактор
Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф. — заступник головного редактора
Ігнатченко А. А., канд. техн. наук — відповідальний редактор

Політичні науки

Антонюк О. В., д-р політ. наук, проф., Бабкіна О. В., д-р політ. наук, проф., Бідзюра І. П., д-р політ. наук, доц., Варзар І. М., д-р політ. наук, проф., Головатий М. Ф., д-р політ. наук, проф., Гончаренко О. М. д-р іст. наук, доц., д-р іст. наук, Піляєв І. С., д-р політ. наук, Хижняк І. А., д-р іст. наук, проф., Шуба О. В., д-р політ. наук, проф.

Економічні науки

Захожай В. Б., д-р екон. наук, проф., Дахно І. І., д-р екон. наук, проф., Дмитренко Г. А., д-р екон. наук, проф., Куроченко О. В., д-р екон. наук, проф., Піла В. І., д-р екон. наук, проф., Радзієвський О. І., д-р екон. наук, проф., Федоренко В. Г., д-р екон. наук, проф., Шостак Л. Б., д-р екон. наук, проф., Швець В. Я., д-р екон. наук, проф., Баєва О. В., д-р біол. наук, проф.

Психологічні науки

Балл Г. А., д-р психол. наук, проф., Лігоцький А. О., д-р пед. наук, проф., Ложкін Г. В., д-р психол. наук, проф., Приходько Ю. О., д-р психол. наук, проф., Синьов В. М., д-р пед. наук, проф., Чернуха Н. М., д-р пед. наук, проф., Чуприков А. П., д-р мед. наук, проф.

Юридичні науки

Александров Ю. В., канд. юрид. наук, проф., Ануфрієв М. І., канд. юрид. наук, проф., Бородін І. Л., д-р юрид. наук, проф., Бандурка О. О., д-р юрид. наук, проф., Корнієнко М. І., канд. юрид. наук, доц., Курко М. Н., д-р юрид. наук, доц., Марчук В. М., д-р юрид. наук, проф., Подолька А. М., д-р юрид. наук, доц., академік Академії вищої шк., Юлдашев О. Х., д-р юрид. наук, проф.

Рекомендовано до друку Вченою радою Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол № 11 від 21 грудня 2011 р.)

Міжрегіональна Академія управління персоналом.

М58 Наукові праці МАУП / редкол.: А. М. Подолька (голов. ред.) [та ін.]. — К. : МАУП, 2001 — Вип. 1 (32). — К. : ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. — 336 с.: іл. — Бібліогр. в кінці ст.

У збірнику наукових праць публікуються статті науковців, які займаються проблемами розвитку економіки, політології, психології і права.

Для науковців, викладачів, студентів, а також усіх, кого цікавить розвиток науки в Україні.

Збірник “Наукові праці МАУП” зареєстровано Державним комітетом інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України (свідоцтво від 11.04.02 за № 6048, серія КВ) як наукове видання, в якому висвітлюються результати наукових досліджень в галузях економіки, політології, соціології, психології, права, матеріалів наукових конференцій.

Вищою атестаційною комісією України “Наукові праці МАУП” визнано як фахове видання з політичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/4 від 26 травня 2010 р.) та юридичних наук (за постановою Президії ВАК України № 1-05/5 від 31 травня 2011 р.).

ББК 65.9(4УКР)29-2я43+67.9(4УКР)я43

© Міжрегіональна Академія управління персоналом (МАУП), 2012
© ДП «Видавничий дім «Персонал», 2012

ПРАВОВІ НАУКИ..... 170**Костицький В. В.**

Захист суспільної моралі як функція демократичної держави в умовах формування глобального громадянського суспільства 170

Сорока Л. В.

Становлення кримінального законодавства України про відповідальність та покарання неповнолітніх 183

Темченко В. І.

Комунікативний аспект визнання громадянських прав і свобод у механізмі їх забезпечення 188

Ейсмонт В. С.

Шляхи демократизації інституціональної системи власності в національному законодавстві 195

Ковтун І. А.

Професійні відхилення у діяльності юристів та їх попередження 204

Шапкова-Журавель І. О.

Міжнародно-правові аспекти охорони праці 210

Буратевич О. І.

Правові основи державної політики європейської інтеграції України: сучасний стан і перспективи розвитку 216

Гієва Стоянка Іванова

Конституція Республіки Болгарія 1991 р. – політико-правове обґрунтування законодавчої трансформації Болгарії та вплив на розвиток сучасного цивільного права 223

Клим'юк О. С.

Регулювання інформаційних відносин у сучасному суспільстві: управлінський та правовий аспекти 232

Коліушко Ю. С.

Господарське право у правовій системі України: самодостатня галузь права чи комплексний правовий інститут 238

Кузнєцова О. О.

Щодо стану законодавчого врегулювання норм з відшкодування моральної шкоди у цивільному законодавстві України 245

Муаз Биарат

Поняття та юридична природа категорії надзвичайного стану в законодавстві різних країн та в міжнародно-правових документах 248

Пограничний С. Л.

Проблеми правового і політичного забезпечення державного управління інвестиціями в Україні 252

Квятковська-Буляк Алиция

Психические нарушения и проблемы у солдат,

возникающие в результате участия в военных действиях 256

Тимошин Ю. В.

Правове забезпечення реформування системи державної влади: адміністративна і політична складова 264

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ..... 269**Кальянов А. В.**

Потенціал здоров'я населення України у людському вимірі 269

Юсеф Н. Н.

Міжнародні економічні відносини Турецької Республіки та України 277

Ейсмонт В. С.

Структура власності у перспективному варіанті економічного розвитку України 281

Гончаров О. М.

Інноваційна діяльність та її роль у розвитку української економіки 289

Гончарова О. О.

Деякі аспекти державного регулювання місцевих бюджетів 294

Пограничний С. Л.

Україна і міжнародний досвід правового забезпечення державного управління інвестиціями 298

Старих Л. В.

Формування професійних навичок та вмінь у фахівців з медичного та фармацевтичного маркетингу 305

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ..... 310**Главче Методі**

Деякі компоненти активізації розвитку творчих задатків і здібностей студентів при вивченні математичних дисциплін 310

Гончаренко Є. Ю.

Формування та розвиток мовної та лінгвокраїнознавчої компетенції за принципами нових методичних концепцій вивчення іноземних мов (на прикладі німецької мови) 317

Зирянова О. Л.

Самовдосконалення в системі індивідуально-психологічних особливостей особистості 322

Маяцька О. Ю.

Вплив стандартів поведінки на функціонування і розвиток малих груп: соціально-психологічні аспекти дослідження 329

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ 335

ШЛЯХИ ДЕМОКРАТИЗАЦІЇ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ВЛАСНОСТІ В НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Наукові праці МАУП, 2012, вип. 1(32), с. 195–203

Концептуальний підхід до формування основи економічного розвитку України шляхом демократизації суспільства деталізується за інститутами й інституціями її реалізації системою основних макроекономічних показників, які допомагають контролювати і своєчасно регулювати ці процеси.

Нині найдосконалішою для сучасного типу економічних відносин вважається змішана економіка. Ще в червні 1992 р. на міжнародній конференції ООН було зроблено висновок про необхідність нової моделі соціально-економічного розвитку, яка має ґрунтуватися на інтегрованих інтересах суспільства і тільки потім на інтересах приватного підприємництва. Проте існує чимало поглядів щодо найбільш раціональної структури власності на засоби виробництва як основи розвитку макроекономічної системи: від приватного лібералізму в неокласичних і монетаристських концепціях до неокейнсіанської пріоритетності державної власності, що обумовлюється відносно успішним розвитком провідних країн із різною домінантою власності на засоби виробництва.

Реалізувати в Україні варіант економічного розвитку, адекватний моделі змішаної економіки із домінантою державної власності в структурі основних засобів при існуючій олігархічній макроекономічній системі, практично неможливо, оскільки досягти цього можна тільки шляхом націоналізації, що викличе серйозні проблеми в суспільстві через протистояння власників великого капіталу.

Більш “м’яким” варіантом переходу від переважно екстенсивного економічного зростання до економічного розвитку країни є реалізація сумісної власності трудових колективів шляхом приватизації підприємств, які

залишаються в державній власності. Спочатку це істотно не змінить структуру власності на засоби виробництва, але в економіці з’явиться нова форма власності з яскраво вираженою трудовою ознакою присвоєння, що дасть змогу трохи згладити протиріччя, які загострилися, у відносинах економічної власності та дасть поштовх до формування оптимальної структури власності, адекватної моделі народної економіки, а отже, переходу до стійкого й ефективного економічного розвитку. Зазначене полягає в основі концептуального підходу до формування основи економічного розвитку України шляхом демократизації суспільства, що далі деталізується за інститутами й інституціями її реалізації системою основних макроекономічних показників, які допоможуть контролювати й своєчасно регулювати ці процеси.

В інституціональній системі власності здійснити демократичні реформи можна тільки змінивши чинне законодавство. Н. Пролюк вважає, що “...національне законодавство є основою, передумовою, інструментом здійснення демократичних перетворень”, але “...певних випадках законодавство є перешкодою для позитивних змін у суспільстві” [11, 5]. Необхідно виявити основні “перешкоди” в національному законодавстві України, що заважають демократизації інституціональної системи власності. Тут мають бути визначені насамперед основні законодавчі до-

кументи, які регулюють відносини економічної власності в національній економіці. Далі необхідно встановити наявність юридичних форм власності й відповідних організаційно-правових форм підприємницької діяльності, адекватних моделі народної економіки. Відповідно до теорії прав власності слід виявити недоліки в нормуванні права володіння, розпорядження й користування в існуючих правових формах власності як інститутах реалізації структури власності на засоби виробництва. І тільки потім визначити необхідні основні зміни в національному законодавстві України.

Змістом інституціональної системи власності виступають виробничі відносини щодо присвоєння засобів і результатів виробництва або відносини економічної власності. Вони визначають тип макроекономічної системи й реалізуються в юридичних формах власності. Тому має бути основний закон, де вони закріплюються. У всіх країнах таким законом є конституція. Кожна країна вправі реалізувати свою модель розвитку національної економіки з домінантою суспільної або приватної власності на засоби виробництва, але для прогресивного розвитку макроекономічної системи необхідна наявність усіх юридичних форм власності у структурі засобів виробництва. Отже, в конституції мають бути відображені всі форми юридичної власності та їх пріоритетність, які становлять базис стратегії економічного розвитку країни.

Для формування структури власності на засоби виробництва, адекватної варіанту економічного розвитку, що реалізується в національній економіці, необхідно нормувати права юридичних форм власності. Має бути закон, що нормує права юридичних форм власності. Ці права стосуються не тільки юридичних форм власності на засоби виробництва. Адже існують права особистої та суспільної власності поза сферою виробничих відносин, але які не менш важливі для розвитку суспільства. Наприклад, право володіння, розпорядження й користування громадян і громадських організацій, які не здійснюють підприємницької діяльності, тобто щодо особистого майна. Також має бути закон, що нормує

право власності у сфері виробничих і невиробничих відносин. Очевидно, що ці права не повинні змішуватися.

У господарському механізмі юридичні форми власності реалізуються в організаційно-правових формах підприємницької діяльності, які мають свої специфічні особливості організації. Право володіння, розпорядження й користування навіть у межах одного виду такої форми може трохи відрізнитися. Тому нормування прав юридичних форм власності не повинне змішуватися із правовим нормуванням форм їх організації при здійсненні підприємницької діяльності господарюючими суб'єктами.

Необхідність розподілу відповідних законодавчих документів обґрунтовується діалектикою відносин системи юридичних форм власності й організаційно-правових форм підприємницької діяльності, які співвідносяться як зміст і форма. Тобто організаційно-правові форми підприємницької діяльності мають відображатися в окремому законі, який регулює господарську діяльність власників засобів виробництва.

І нарешті, первинно не існує структури власності на засоби виробництва, адекватної обраному варіанту економічного розвитку країни. Вона досягається тільки шляхом ухвалення відповідних законів, спрямованих на реалізацію закріпленої в конституції концепції розвитку. Ці закони є оперативними правовими документами на відміну від стратегічного характеру конституції та законів, які нормують право юридичних форм власності і форм їх організації при здійсненні підприємницької діяльності господарюючими суб'єктами. Наприклад, закони України "Про Державну програму приватизації" і "Про приватизацію державного майна" [6, 125].

З позиції прогресивного розвитку макроекономічної системи Конституція України в редакції від 1 січня 1996 р. на перший погляд не перешкоджає формуванню різноманіття юридичних форм власності: "Держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом" [1, 13]. У такому трак-

туванні певним чином закладений підхід до розподілу прав юридичних форм власності та форм їх організації при здійсненні підприємницької діяльності господарюючими суб'єктами.

Стосовно моделі національної економіки, то далі в Конституції України основний акцент робиться на непорушне право приватної власності: "Право приватної власності є непорушним", де "...примусове відчуження таких об'єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану" [1, 41]. Неважко помітити, що якщо засоби виробництва приватизовані, то змінити юридичну форму власності з приватної на суспільну стає практично неможливим. З точки зору біфуркаційного характеру розвитку макро-економічної системи, залишається можливим тільки "різкий" перехід інституціональної системи власності України в нову якість.

Крім того, в Конституції України такі суспільні форми присвоєння, як територіальна власність (державна і комунальна), мають невизначене трактування: "Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією" [1, 13]. І взагалі, немає згадки про колективну власність, не кажучи вже про її сумісну форму. Разом з викладеним вище це дає підстави констатувати, що Конституція України перешкоджає формуванню різноманіття юридичних форм власності на засоби виробництва і спрямована на реалізацію історично відсталोї моделі ринкової економіки з домінантою приватної власності.

Слід відзначити, що спочатку права юридичних форм власності визначалися в Законі України "Про власність", який було скасовано тільки в 2007 р. [5]. Наприклад, у ст. 2 декларувалася приватна, колективна й державна власність. У цьому ж документі в ст. 25 і 26 розглядалися й організаційно-правові форми підприємницької діяльності, наприклад акціонерне й господарське товариства. Тобто відбувалося змішування нормування прав юридичних форм власності з правовим нормуванням форм їх організації при здійснен-

ні підприємницької діяльності господарюючими суб'єктами.

Через несистемний підхід до класифікації форм економічної власності та юридичних форм власності в Законі України "Про власність" були наявні серйозні протиріччя в результаті спроби сполучити часткову й трудову ознаки присвоєння. Так, у ст. 21 було здійснено спробу реалізувати часткове право власності трудящих: "Право колективної власності виникає на підставі: добровільного об'єднання майна громадян і юридичних осіб для створення кооперативів, акціонерних товариств, інших господарських товариств і об'єднань; передачі державних підприємств в оренду; викупу колективами трудящих державного майна; перетворення державних підприємств на акціонерні та інші товариства; безоплатної передачі майна державного підприємства у власність трудового колективу, державних субсидій; пожертвувань організацій і громадян, інших цивільно-правових угод" [5].

Спробу реалізувати часткове право власності трудящих здійснено і в Законі України "Про підприємства в Україні", в якому у ст. 2 визначалося "колективне підприємство, засноване на власності трудового колективу підприємства" [7]. Проте ці статті законів не діяли через невизначеність у Конституції України такої юридичної форми власності трудящих. Тому в умовах "приватизованої" державної влади навіть та невелика частина часткової власності трудових колективів, що сформувалася в Україні, в остаточному підсумку трансформувалася в індивідуальну приватну власність вузького кола осіб, які контролюють діючі бізнес-групи.

Нині замість цих і ряду інших законів України, що стосуються нормування прав юридичних форм власності та форм їх організації при здійсненні підприємницької діяльності господарюючими суб'єктами, діють Цивільний (ЦКУ) і Господарський кодекси України (ГКУ) відповідно.

У ЦКУ "...регулюються особисті немайнові та майнові відносини (цивільні відносини), засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх

учасників” [4]. У ГКУ побічно визнається, що змістом організаційно-правових форм підприємницької діяльності виступають відповідні юридичні форми власності: “Господарський кодекс України встановлює відповідно до Конституції України (254к/96-ВР) правові основи господарської діяльності (господарювання), яка базується на різноманітності суб’єктів господарювання різних форм власності” [2]. Тобто, на перший погляд, нормування прав юридичних форм власності не зміщується із правовим нормуванням форм їх організації при здійсненні підприємницької діяльності господарюючими суб’єктами. Проте має сенс більш докладно розглянути ці документи.

Незважаючи на необхідність системного розподілу законодавчих документів з позиції діалектики відносин юридичних форм власності й організаційно-правових форм підприємницької діяльності, в розділі II ЦКУ “Особи” розглядаються такі форми організації юридичної власності господарюючих суб’єктів, як “фізична особа-підприємець”, “повне товариство”, “командитне товариство”, “товариство з обмеженою відповідальністю”, “акціонерне товариство” і “виробничий кооператив”.

Щодо юридичних форм власності, то в ЦКУ розглядається право тільки приватної, державної та комунальної власності (ст. 325–327). При цьому в ст. 324 безапеляційно стверджується: “Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, встановлених Конституцією України (254к/96-ВР)”. На тлі пріоритетності приватної форми власності залишається тільки індивідуальна приватна форма присвоєння. У результаті нормування права володіння, розпорядження й користування право зводиться до такого: “Власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд” (ст. 119 “Здійснення права власності” у редакції ЦКУ від 18.11.2003 р.) [4]. Далі в цій статті розглядаються тільки права й обов’язки власників.

У Конституції України не закріплено ні часткової, ні сумісної форми власності тру-

дових колективів, проте у гл. 26 ЦКУ вони розглядаються у складі загальної власності як “Майно, що є у власності двох або більше осіб (співвласників), належить їм на праві спільної власності (спільне майно)”, де “Майно може належати особам на праві спільної часткової або на праві спільної сумісної власності”. При цьому ці форми власності належать як до особистої власності громадян, так і до економічної власності: “Суб’єктами права спільної часткової власності можуть бути фізичні особи, юридичні особи, держава, територіальні громади (ст. 356 ЦКУ). Аналогічно і відносно права “спільної сумісної власності” (ст. 368 ЦКУ). Виникає питання: чому в законі право “спільної сумісної власності” є, а такої форми власності у структурі засобів виробництва немає? Для відповіді на нього необхідно проаналізувати, як нормується в ЦКУ право володіння таких форм колективної власності.

Право володіння частковою формою власності нормується у ст. 357 ЦКУ “Визначення часток у праві спільної часткової власності”. Наприклад, “якщо розмір часток у праві спільної часткової власності не встановлений за домовленістю співвласників або законом, він визначається з урахуванням внеску кожного із співвласників у придбання (виготовлення, спорудження) майна”.

Щодо права володіння сумісною формою власності, то навіть при поверхневому аналізі (ст. 368–372 ЦКУ) можна помітити, що суперечливість положень стосовно часткової та сумісної ознаки присвоєння, яка була в Законі України “Про власність”, збереглася. Наприклад, з одного боку, у ст. 368 ЦКУ “...спільна власність двох або більше осіб без визначення часток кожного з них у праві власності є спільною сумісною власністю”, де “...суб’єктами права спільної сумісної власності можуть бути фізичні особи, юридичні особи, а також держава, територіальні громади, якщо інше не встановлено законом” [5]. З другого – у ст. 370 ЦКУ регламентується, що “...співвласники мають право на виділ у натурі частки із майна, що є в спільній сумісній власності”. Такий підхід справедливий при регулюванні правових відносин сімей-

ної власності, але у відносинах економічної власності порушується ознака неподільності права володіння, а роздільне право володіння властиве частковій власності [4].

Таких нонсенсів у ЦКУ можна навести багато. Очевидно, вони є наслідком підходу, закладеного авторами в його основу, – “...форма власності не є правовою категорією” [2, 13]. Тоді як бути із правами трудящих у системі виробничих відносин щодо присвоєння об’єктів власності? Немає юридичної форми власності трудящих, немає і їх прав. У результаті це призводить до заперечення відносин економічної власності, які реалізуються в юридичних формах власності.

На відміну від ЦКУ в ГКУ розглядаються тільки організаційно-правові форми підприємницької діяльності. При цьому з’являється така організаційно-правова форма підприємницької діяльності, як підприємство. Відповідно до ГКУ воно може бути приватним, державним і комунальним (роз. 2 “Суб’єкти господарювання”). Щодо правових форм організації колективної власності, то в ст. 93 ГКУ фіксується, що “...підприємством колективної власності визнається корпоративне або унітарне підприємство, що діє на основі колективної власності засновника (засновників)”. За логікою далі мають розглядатися колективні підприємства із частковою та сумісною власністю.

Однак у ст. 93 ГКУ згадуються тільки виробничі кооперативи, які здійснюють підприємницьку діяльність на основі часткової власності трудящих на засоби виробництва без найманої праці: “Підприємствами колективної власності є виробничі кооперативи, підприємства споживчої кооперації, підприємства громадських та релігійних організацій, інші підприємства, передбачені законом”. Якщо звернутися до ст. 113 ГКУ, то це одна з форм приватного підприємства: “Приватним підприємством визнається підприємство, що діє на основі приватної власності одного або кількох громадян, іноземців, осіб без громадянства та його (їх) праці чи з використанням найманої праці. Приватним є також підприємство, що діє на основі приватної власності суб’єкта господарювання – юридичної особи”.

Очевидно, такі невідповідності у ГКУ – наслідок відсутності системного підходу до класифікації юридичних форм власності та їх правових форм організації для здійснення підприємницької діяльності у сфері виробництва. У результаті – невизначеність сумісної власності трудового колективу в Конституції України та в ЦКУ. Як наслідок, відсутність відповідної організаційно-правової форми підприємницької діяльності, заснованої на ознаці неподільності права трудящих володіти засобами виробництва.

Щодо розщеплення прав власності, то в ст. 65 ГКУ зафіксоване право трудового колективу розпоряджатися власністю: “Управління підприємством здійснюється відповідно до його установчих документів на основі поєднання прав власника щодо господарського використання свого майна і участі в управлінні трудового колективу”. Однак реальне право трудового колективу існує тільки в такій організаційно-правовій формі власності, як виробничий кооператив, де реально існує і право користування: “...розподіл доходу між членами кооперативу (здійснюється) відповідно до їх трудової та майнової участі в діяльності кооперативу” (ст. 96 ГКУ). При цьому, відповідно до ст. 96 ГКУ, членство в кооперативі має “...демократичний характер управління кооперативом, рівні права членів кооперативу при прийнятті рішень”. Тим не менш більша частка майна кооперативу дає формальне або неформальне, але більше право розпорядження та користування [2].

Викликає подив функціональна невідповідність деяких положень щодо цільової спрямованості ГКУ. Наприклад, оскільки пріоритети розвитку країни мають фіксуватися в Конституції України, то абсурдним стає поява ст. 10 ГКУ “Основні напрями економічної політики держави різних форм власності та господарювання”, де декларується “...політика інституційних перетворень, спрямована на формування раціональної багатоукладної економічної системи шляхом трансформування відносин власності, здійснення роздержавлення економіки, приватизації та націоналізації виробничих фондів, забезпечення на власній основі розвитку різних форм

власності та господарювання”. Крім того, очевидна суперечливість цього положення ГКУ ст. 41 Конституції України, де визнається непорушне право приватної власності. Адже націоналізація в першу чергу стосується саме приватної власності.

Вихолощування в законодавстві прав трудящих на сумісне володіння засобами виробництва й особливості часткової власності трудових колективів призвело до того, що право володіння, розпорядження й користування засобами виробництва в Україні практично повністю монополізоване олігархічними бізнес-групами. Це висвітлено і в офіційній статистиці. Наприклад, у статистичних щорічниках України в п. 14. “Інституціональні перетворення та розвиток підприємництва” після 2003 р. колективну власність стали відносити до приватної форми.

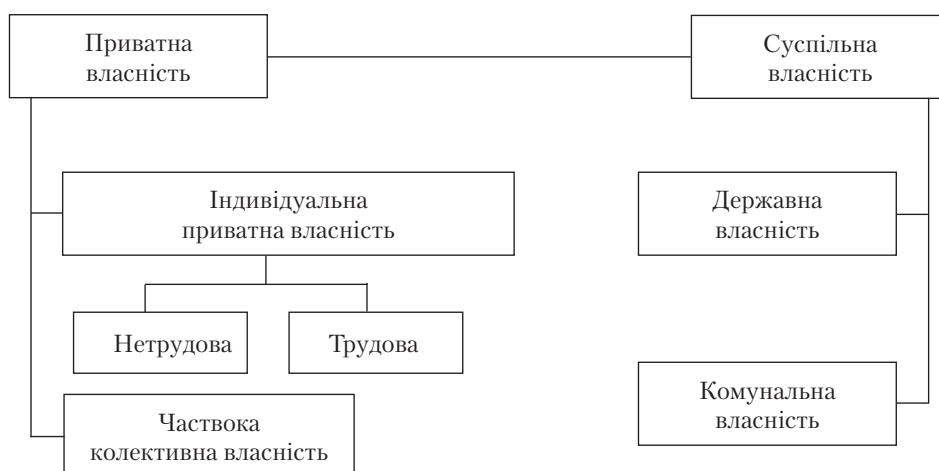
Монополізації права олігархічних бізнес-груп володіти, розпоряджатися й користуватися засобами виробництва сприяли й інші закони, пов’язані із приватизацією. Наприклад, у ст. 15 Закону України “Про приватизацію державного майна” зазначається: “Створення колективних підприємств, господарських товариств, крім відкритих акціонерних товариств, у процесі приватизації майна державних підприємств (за винятком об’єктів малої приватизації) не допускається” [8]. Однак у п. 110 Закону України “Про Державну програму приватизації” така можливість допускається у разі приватизації підприємств сільськогосподарського сектору економіки: “Рад-

госпи та інші сільськогосподарські підприємства, підприємства рибного господарства можуть приватизуватися шляхом перетворення їх на колективні сільськогосподарські підприємства” [6]. Дуже гарний “подарунок” для трудових колективів у вигляді, як правило, нерентабельних підприємств. У результаті інші статті Закону України “Про приватизацію державного майна”, що стосуються прав власності трудових колективів при приватизації державного майна, стають практично нереалізованими. І головна причина цього – відсутність у законодавстві України чітко зафіксованої сумісної колективної власності.

Таким чином, резюмуючи викладене, можна констатувати, що в законах України, які регулюють право власності:

- **змішуються функції законодавчих документів різного рівня;**
- **виникають серйозні протиріччя через змішування часткової та сумісної ознаки присвоєння в юридичних формах колективної власності, що призводить до невизначеності прав сумісної форми власності трудових колективів;**
- **відсутня організаційно-правова форма підприємницької діяльності, заснована на сумісній власності трудящих.**

У результаті, як юридичні форми приватної власності в Україні існують тільки індивідуальна приватна (трудова й нетрудова) і часткова колективна власність, а також територіальні форми (державна і комунальна власність (рисунок).



Система юридичних форм власності в Україні

Це знаходить відображення й у системі організаційно-правових форм підприємницької діяльності, декларованих ЦКУ і ГКУ (таблиця).

Щодо нормування прав юридичних форм власності, то ще римським правом встановлювалися певні обмеження прав приватної власності, а феодальна конструкція власності припускала існування кількох різних титулів власності. Тобто право власності накладає певні зобов'язання на власника. У процесі розвитку суспільства обмеження прав власності коливаються залежно від типу сус-

пільного виробництва. Наприклад, абсолютизація права власності, закладена Кодексом Наполеона у країнах континентальної Європи на початку XIX ст., відбиває початок капіталістичного способу виробництва, оскільки закладалися правові основи, в яких майнові відносини визначалися винятковим правом власності, а не соціальним походженням, як при феодализмі.

Суть абсолютизації полягала в тому, що право приватної власності проголошувалося священним і недоторканим, необмеженим і неподільним, а власник міг поводитися із на-

Організаційно-правові форми підприємницької діяльності господарюючих суб'єктів в Україні [2, 309]

Організаційно-правова форма підприємницької діяльності	Юридична форма власності
Цивільний кодекс України	
Фізична особа-підприємець (гл. 5 ЦКУ)	Індивідуальна приватна трудова й нетрудова власність
Підприємницькі товариства (гл. 8 ЦКУ). У тому числі:	
виробничий кооператив	Часткова приватна трудова власність
господарські товариства:	Часткова власність у комбінації всіх існуючих юридичних форм
повне товариство	Часткова власність у комбінації всіх існуючих юридичних форм
командитне товариство	Часткова власність у комбінації всіх існуючих юридичних форм
товариство з обмеженою відповідальністю	Часткова власність у комбінації всіх існуючих юридичних форм
акціонерне товариство	Часткова власність у комбінації всіх існуючих юридичних форм
Господарський кодекс України	
Підприємство (гл. 7 ГКУ):	
Приватне підприємство (гл. 11 ГКУ)	Індивідуальна та часткова приватна трудова і нетрудова власність
Колективне підприємство (гл. 10 ГКУ): корпоративне, унітарне, виробничий кооператив	Часткова власність у комбінації всіх існуючих юридичних форм
Унітарне комунальне й державне підприємство (гл. 8 ГКУ)	Територіальна власність суспільства
Господарські товариства (гл. 9 ГКУ): акціонерні, з обмеженою відповідальністю, з додатковою відповідальністю, повні й коман дитні	Часткова власність у комбінації всіх існуючих юридичних форм
Об'єднання підприємств (гл. 12 ГКУ): асоціації, корпорації, консорціуми, концерни, промислово-фінансові групи, асоційовані підприємства (холдинги)	Часткова власність у комбінації всіх існуючих юридичних форм
Громадянин-підприємець (гл. 13 ГКУ)	Індивідуальна приватна трудова й нетрудова власність

лежною йому власністю без усілякого обмеження і впливу на нього з будь-якого боку.

Проте, на думку В. Камишанського, якщо подивитися на розвиток відносин власності за період від Стародавнього Риму до кінця XX ст., то з усією очевидністю проглядається загальна тенденція зростання обмежень прав власності [9, 56]. На відміну від абсолютизації прав власності Кодексом Наполеона англійська правова система допускала можливість дроблення прав власності на часткові правомочності декількох осіб. Саме англійська система права власності згодом стала переважною, поступово проникаючи у правові системи континентальної Європи, а також вихідною базою економічної теорії прав власності.

Англійська система прав власності представлялася як складний пучок відносин між різними суб'єктами щодо певного об'єкта власності, який у трактуванні одного з родоначальників теорії прав власності Р. Коуза перефразувався у "пучок прав", що в укрупненому вигляді розглядається як право володіння, розпорядження й користування. Абсолютне право власника на володіння є вихідним, оскільки власник речі сам може реалізувати всі права на неї. Однак власник за власною ініціативою може дробити (розщеплювати) права, передаючи частину повноважень на об'єкт власності іншим особам. Ключовим є таке питання: хто здійснює розщеплення прав власності та передачу повноважень іншим особам – сам власник або йому це нав'язують ззовні, наприклад держава. Прихильники теорії права власності вважають за можливе, доцільне і необхідне втручання у цей процес держави.

Між тим у ст. 41 Конституції України задеклароване абсолютне право приватної власності, тому положення ст. 13 Конституції України про те, що "...держава забезпечує захист прав усіх суб'єктів права власності і господарювання, соціальну спрямованість економіки. Усі суб'єкти права власності рівні перед законом" [1], стає не більш ніж фарсом.

Абсолютизація права приватної власності спричинила формування олігархічних бізнес-груп, що перешкоджає економічному розви-

тку України. На думку Р. Коуза: "Правова система буде мати великий вплив на функціонування економічної системи і в деяких аспектах, можна сказати, контролювати її". Далі вчений стверджує: "Доцільно, щоб цими правами були наділені ті, хто найбільш продуктивно може ними скористатися, причому права повинні супроводжуватися стимулами, які сприяють такому користуванню..." [10, 61–62].

Очевидно, правом власності мають бути наділені в першу чергу працівники, які становлять найбільшу частину суспільства і є одним із найзначущих факторів виробництва. Проте для економічного розвитку потрібні й інші, у тому числі і приватні форми власності. Тому до чинного законодавства України необхідно внести такі основні зміни стосовно прав власності на засоби виробництва:

- у Конституції України необхідно відобразити, що "соціальна спрямованість економіки" ґрунтується на структурі власності засобів виробництва, де домінуючою має бути власність трудових колективів при пріоритетному розвитку сумісної форми володіння;
- у Цивільному кодексі України – закріпити принцип неподільності права володіння сумісною колективною власністю;
- у Господарському кодексі України – відобразити колективне підприємство із сумісною власністю трудового колективу як відповідну організаційно-правову форму підприємницької діяльності;
- у законах, що стосуються приватизації, – зафіксувати пріоритетне право трудових колективів приватизувати державну та комунальну у сумісну власність.

Для стійкого економічного розвитку країни необхідна збалансованість структури економічної влади, адекватної структурі власності на засоби виробництва, та політичної влади, яку представляють політичні інститути у структурі Верховної Ради України.

Інституціональна система власності є базовою у стратегії розвитку макроекономічної системи. Тому всі юридичні форми власності

та пріоритетний розвиток сумісної власності трудових колективів мають бути відображені в Основному законі – Конституції України.



Література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 р. // ВВР України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV // Офіц. вісн. України. – № 11. – Ст. 462.
3. Гражданский кодекс Украины / Вступ. ст. А. С. Довгерта. – Х.: ООО "Одиссей", 2004. – 400 с.
4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Офіц. вісн. України. – 2003. – № 11. – Ст. 461.
5. Закон України "Про власність" від 7 лютого 1991 р. № 697-XII // ВВР України. – 1991. – № 20. – Ст. 249.
6. Закон України "Про Державну програму приватизації" від 18 травня 2000 р. № 1723-III // ВВР України. – 2000. – № 33–34. – Ст. 272.
7. Закон України "Про підприємства в Україні" від 27 березня 1991 р. № 887-XII // ВВР України. – 1991. – № 24. – Ст. 272.
8. Закон України "Про приватизацію державного майна" від 19 лютого 1997 р. № 89/97-ВР // ВВР України. – 1997. – № 17. – Ст. 122.
9. Камышанский В. П. Право собственности: пределы и ограничения. – М.: ЮНИТИ; Закон и право, 2000. – 301 с.
10. Коуз Рональд Г. Нобелевская лекция (1991): Институциональная структура производства // Эконом. теория. – 2005. – № 4. – С. 55–70.
11. Пронюк Н. В. Національне законодавство і його роль у демократичних перетвореннях в Україні: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01., Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 18 с.

Для стійкого економічного розвитку країни необхідна збалансованість структури економічної влади, адекватної структури власності на засоби виробництва, та політичної влади, яку представляють політичні інститути в структурі Верховної Ради України. Зважаючи на те, що інституціональна система власності є базовою у стратегії розвитку макроекономічної системи, всі юридичні форми власності та пріоритетний розвиток сумісної власності трудових колективів мають бути відображені в Основному законі – Конституції України.

Для устойчивого экономического развития страны необходима сбалансированность структуры экономической власти, адекватной структуре собственности на средства производства, и политической власти, которую представляют политические институты в структуре Верховной Рады Украины. Учитывая то, что институциональная система собственности является базовой в стратегии развития макроекономической системы, все юридические формы собственности и приоритетное развитие совместной собственности трудовых коллективов должны быть отражены в Основном законе – Конституции Украины.

For sustainable economic development requires the balance of economic power structure, adequate structure of ownership of the means of production and political power represented by the political institutions in the structure of the Verkhovna Rada of Ukraine.

Given that institutional ownership is a basic system in the development strategy of macroeconomic, all legal forms of ownership and priority development of joint ownership of labor collectives should be reflected in the Basic Law – the Constitution of Ukraine.

Надійшла 20 листопада 2011 р.